

GELENEKTEN GELECEĞE “NEVRUZ”*

“NEVRUZ” FROM TRADITION TO FUTURE

Enver KAPAĐAN**

ÖZ

Türk milleti, köklü tarihi ile dünyanın en zengin kültür birikimlerinden birine sahiptir. Her milletin kültür unsurlarını geçmişten bugüne taşıyan gelenek ve görenekleri vardır. Bunların içinde bayram ve törenler önemli bir yer tutar. Türk dünyasında da baharın gelişi ile beraber çok çeşitli etkinliklerle yeni yıl bayramı olarak kutlanan ‘Nevruz’ oldukça önemli bir yere sahiptir. Nevruz; çok geniş bir coğrafyada hayatlarını sürdüren bütün Türk topluluklarında hemen hemen aynı tarihlerde, benzer amaçlarla ve etkinliklerle kutlanır. Tabiatın içerisinde ve ona bağlı bir hayat sürdüren Türkler, onun canlanıp yeniden hayat bulduğu baharın başlangıcına en eski çağlardan beri özel bir önem atfederler. Nevruz günü topluca yemek yenmesi, oyunlar oynanması, insanların birbirlerine dua ve iyi dileklerde bulunması toplumsal birlik ve beraberliği kalıcı hâle getiren toplumsal dayanışma örneklerindedir. Halkın moral değerlerinin pek çoğunu bünyesinde barındıran ve nesilden nesile aktararak günümüze ulaşan Nevruz, kimi zaman politik sebeplerle resmi düzeyde kutlanmasa da halk rutin hayat akışında bayramına sahip çıkarak onun unutulmasına mani olur. Bu makalede özellikle Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan başta olmak üzere bütün Türk dünyasında büyük bir heyecan ve coşku ile kutlanan Nevruz bayramı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nevruz, Folklor, Ortak Miras, Türk Kültürü, Nevruz Bayramı.

* Bu makale 25.04.2019 tarihinde dergimize gönderilmiş; 30.04.2019 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 25.07.2019 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atıf şekli; Enver Kapađan, Gelenekten Geleceğe “Nevruz”, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: 1 (2019-1), Karabük 2019, s. 46-60.

** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, enverkapagan@karabuk.edu.tr

ABSTRACT

With its deep-rooted history Turkish nation has one of the richest cultural accumulation around the world. Every nation has traditions and customs that carry cultural elements from past to present. In this sense; festivals and ceremonies take important place. "Nevruz", which is celebrated as a new year's festival with the arrival of spring in the Turkish world, has a very important place. Nevruz is celebrated with similar aims and activities on almost the same dates in all Turkic communities who live in a vast geography. The Turks, who lived a life within nature and connected to it, attributed special importance to the beginning of spring, when it came to life again, since the earliest ages. Eating together on Nevruz day, playing games, praying to one another and making good wishes are examples of social solidarity that make social unity and togetherness permanent. Nevruz, which contains many of the people's morale values and which has been transferred from generation to generation, is sometimes not celebrated at the official level for political reasons, but it prevents its forgetting by having a feast in the routine life flow of the people. In this article, especially in the Turkic world, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, Uzbekistan and Azerbaijan, the celebration of Nevruz festival, which is celebrated with great enthusiasm, it is discussed.

Key Words: Nevruz, Folklore, Common Heritage, Turkish Culture, Nevruz Festival.

Giriş

Milletler için en önemli unsurlardan biri dil ve kültürü ile gelecekte var olabilmektir. Bu yüzden toplumların kendilerine has özellikleri diye adlandırılan hayata bakış açıları, inanışları, konuşma dilleri, konuşma biçimleri, giyim-kuşamları, yiyecekleri, geçim kaynakları, bayramları, tercih ettikleri yaşam alanları ve benzeri unsurlar önemlidir. Bununla beraber sayılan unsurların birçoğu toplumların millet vasfını kazanarak hayatiyetini devam ettirmesi için şart olan kültür ve geleneğin oluşmasını ve devamlılığını sağlayan önemli etkenlerdir. Bu nedenle her topluluğun, kavmin ve milletin resmi veya gayri resmi planları içinde geleneği koruma, yaşatma ve geleceğe taşıma gayreti vardır.

Başta iletişim ve ulaşım alanında olmak üzere birçok bilimsel ilerleme ve teknolojiye dayalı gelişme insan hayatını kolaylaştırırken, hayatı yeniden anlamlandırma ve şekillendirme gereksinimini de doğurmuştur. İnternet, basın ve televizyon gibi araçlar dünyayı birbirine yakınlaştırmış, birbirinden uzak ve farklı coğrafyalarda yaşayan insan kitlelerinin aynı düşünceye dayalı programları izleme ile benzer aktiviteler yapmalarını beraberinde getirmiştir. Bu

durum fertlerden başlayarak bütün toplum hayatını etkileyecek şekilde eski yeni çatışmasını doğururken geleneksel bazı unsurların varlığını devam ettirmesini tehlikeye sokacak boyutlara neden olmuştur. Be sebeple gelecekte kendi benliği ile var olma kaygısı yaşayan halk, bugünkü inanış ve yaşam felsefeleri ile ters düşmeyecek geleneklerini yaşatmaya çalışmaktadır. Gelenekler içinde geçmişten geleceğe zengin unsurlar ile geleneği barındıran en önemli aktivitelerden biri de tören ve bayramlardır. Dünyadaki bütün toplumlar inanış, düşünce, giyinme, yemek gibi birçok maddî-manevî millî kültür unsurunu; yaşattıkları gelenek ve göreneklerin içinde veya kendilerine has törenler, ritüeller vasıtası ile geleceğe taşır. Türk milleti için de geçmişten bugüne birçok millî öğenin nesilden nesile aktarılmasına vesile olan geleneklerin başında Nevruz ve Nevruz bayramının içindeki geleneğe dair unsurlar gelir.

Nevruz Bayramı

Tarihte, en eski bayramlardan biri olarak 21-22 Mart tarihlerinde kutlanan Nevruz, başta Türklerin yaşadığı bölgelerde olmak üzere dünyanın pek çok yerinde büyük bir katılımı kutlanan bayramlardan biridir. Bu bayram, Türklerin ata yurdu olarak kabul gören Yenisey-Orhun'dan Altaylara, oradan da Hun Türkleri vasıtası ile Avrupa'ya, Macaristan'a ve Balkanlar'a ulaşır. Nevruz, 800'lü yıllardan itibaren Hazar'ın güneyinden Anadolu'ya ve Mezopotamya'ya taşınarak çok geniş bir coğrafyada büyük kitleler tarafından kutlanan bir bayram halini alır.¹

Türklerin bin yıllardır kutladığı Nevruz; Farsçada 'yeni gün' anlamına gelir.²Türkiye'de; Nevruz, Kazaklarda; Navruz, Jana Kün, Ulustın Ulu Küni, Kırgızlarda; Nooruz, Kırım'da; Navrez, Anadolu'da; Nevruz veya Sultani Nevruz, Azerbaycan'da; Novruz, Özbekistan'da; Navruz, Batı Trakya'da; Nevris gibi isimlerle adlandırılır. Orta Asya'da çok eski tarihlerden bu yana çok büyük bir coşku ile kutlanan Nevruz, Türkiye'de ise son yıllarda resmî bayram olarak kutlanmaktadır.

Özellikle 19. yüzyılda Sovyet Rusyası'nın hâkimiyeti altında yaşayan Türk topluluklarında Nevruz'un kutlanması ideolojik ve politik nedenlerden dolayı yasaklanır, hatta bu bayramın halka unutturulması için de her türlü yola başvurulur.³Ancak halk, gizliden gizliye sürdürdüğü sözlü gelenek usulleri içerisinde bu bayramın mahiyetini ve uygulamalarını nesilden nesile aktarmak

¹ Abdullah Şengül, "Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (26), 2008, s. 61-73.

² Abdulhaluk M. Çay, "*Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*", Turan Kültür Vakfı, Ankara, 1996, s. 1.

³ Annakılıçev Kazakbay, Bağımsız Türkmenistan'da Nevruz Bayramı, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 101-106..

suretiyle Nevruz’un unutulmasına mani olur. Nevruz bayramı, 1990’lı yıllardan sonra kazanılan bağımsızlıkla beraber Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan başta olmak üzere bütün Türk dünyasında yeniden ruhuna uygun olarak kutlanmaya başlanır.

Türkiye’de de 1990’lı yıllar öncesinde Sovyetler Birliği’ndeki gerekçelerden farklı politik nedenlerden kaynaklı olarak Nevruz gerçek kimliğinden uzak ve oldukça sade bir biçimde kutlanır. Ancak Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından Nevruz gününde gerçekleştirdikleri coşkulu kutlamalar Türkiye’deki birçok aydın ve devlet adamının dikkatini bu köklü geleneğe çevirmesini sağlar. Nitekim bu dönemden sonra sadece Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde değil Türkiye’de de daha coşkulu kutlanan Nevruz, resmî bayramlar arasına alınarak halk ile beraber resmî kurumlar nezdinde kutlanmaya başlanır. 21 Mart günü özellikle örste demir dövme ve ateş üzerinden atlama gibi sembolik törenlerin, ağaç dikme merasimlerinin tertip edildiği özel bir gün haline getirilir.⁴

Bahar mevsimi içinde gece ile gündüzün birbirine eşit olduğu 21-22 Mart tarihlerinde kutlanan Nevruz gününün kendine has hususiyetleri vardır. Nevruz günü; mertlik duygusu ön planda olmakla birlikte dilin tatlı, vicdanın duyarlı, kalbin yumuşak olduğu bir gündür. Bu günde hasta ve kimsesizler hatırlanır, hayatını kaybedenler ise anılır.⁵

Türk Dünyasında Nevruz

Bütün Türk dünyasında kutlanan en eski bayramlardan biri olan Nevruz; tabiatın dirilişini, yeni yılın başlangıcını ve Türklerin demir dağı eriterek Ergenekon’dan çıkışını ifade eder.

Türkler tarafından büyük bir coşkuyla kutlanan Nevruz bayramının kökeni binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Türklerin yeniden var olma, asıl coğrafyalarına çıkma günüdür.⁶ Nevruz, Türklerin Ergenekon’dan çıkışında barış ve dirilme anlamlarının yanı sıra sert kışı geride bırakıp bereket ve bolluğun gelişini sembolize eder. Bu bayram kıştan bahara geçişin yanında zorlukların üstesinden gelip kötülükleri yenmenin de sembolü olur. Kısaca Nevruz hem düşmanlara hem de kış ile gelen sert tabiat koşullarına karşı sabırlı bir mücadelenin zafer ve barışla neticelendiği gündür. Binlerce yıldır Türklerin

⁴ Şinasi Gündüz, *Kadim Orta Doğu’dan Orta Asya’ya Nevruz*, Bilig-12. Ahmet Yesevi Üniversitesi. 2000, s. 1-15.

⁵ Alaattin Uca, *Türk Toplumunda Nevruz-II*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s. 33, 2007, s. 151-182.

⁶ Malik Muratoğlu, *Özbek Halk Edebiyatında Nevruz, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 282-292.

kutladığı bu bayramı başka bazı milletler de benzer veya değişik adlarla farklı ya da yakın ritüellerle kutlamaktadırlar.

Hava, su, toprağın ısınması ve tabiatın dirilmesi anlamlarının yanı sıra sıkıntıyı atlatmanın adı olan Nevruz'un gelişi sabırsızlıkla beklenir. Bu bekleyişin en güzel örneklerinden biri Türkmen edebiyatının güçlü kalemi Mahtımqulu'nun şiirinde şöyle ifade bulur:

*“Gelse Nevruz âleme renk kılar cihan peyda
Ebrler ovaz vurup, dağ kılar duman peyda
Bicanlar cana gelip açarlar dalcak peyda
Göğermelik bitkiler gögerip revan peyda
Ederler hayvanatga hem sudu- ziyan peyda
Biabeste dahan kuşlar kılar ziban peyda”*⁷

Gelenek ve görenekler ne denli derin bir tarihe sahip olurlarsa o nispette değişik zemin, tür ve lisanlarda yer edinirler. Nevruz da kendi bünyesinde barındırdığı kendine has kutlama ve dua örnekleri ile birçok türde esere konu olur. İnsanların bir yıl boyunca özlemle beklediği Nevruz için Biruni: *‘Nevruz her şeyin başlangıcıdır’*, Firdevsi: *‘Bayramların bayramıdır’*, Ali Şir Nevâî: *‘Her dünün kadr olubon, / Her günün nevrız olsun’* ifadelerini kullanırlar.⁸

Şiirlere konu olacak kadar coşkulu bir şekilde karşılanan Nevruz bayramı karşısında birçok şair kayıtsız kalmaz. Anadolu sahasının önemli şairlerinden Kadı Burhanettin de Nevruz hakkında yazdığı şiirinde şunları söyler:

*Nevrûz olalı cihânı görsen
Bu kevn ile mekâmı görsen
Ten ten tene düşdi cümle ten ten
Sığmaz kanuma bu câmi görsen
Meger nevrûz gelmişdür musavver
Ki olmuşdur cihân yine münevver*⁹

Nevruz, bünyesinde birçok kahraman ve karakter barındırır. Bunlardan en önemlisi “Hızır Baba” karakteridir. Türk dünyasında Hz. Hızır; Hızır, Hızır Ata, Hızır Baba, Hızır Nebi, Nevruz Ata, Nevruz Baba, Kıdır, Hızır ve benzeri

⁷ Mehmet Temizkan, Türk Dünyası Edebiyatlarında Nevrûz Konulu Şiirler Üzerine Bir İnceleme, *Turkish Studies* Volume 2 /1 Winter 2007, s. 317-333.

⁸ Malik Muratoğlu, a.g.e., s. 282.

⁹ Mehmet Temizkan, a.g.e., s. 319.

isimler ile adlandırılmaktadır. Türk halk inanışında Nevruz günü Hz. Hızır’ın geleceğine inanıldığı için Nevruz öncesinden onu layıkıyla karşılamak için hazırlıklar yapılır, evler temizlenir. Anadolu’nun bazı yerlerinde ise Hızır içeriye rahat girebilsin diye Hıdırellez ve Nevruz günleri sabah namazından sonra evlerin kapıları açık bırakılır. Bu davranışın temel sebebi Hz. Hızır’ın uğradığı eve huzur ve bereketin dolacağına, karşılaştığı kişinin ise talihli olacağına inanılmasıdır. Hatta Türk coğrafyasının birçok yerinde bazı kişiler, Nevruz kutlamaları sırasında aksakal takıp yeşil cüppe giyerek çocuklara hediyeler dağıtır, büyüklere de hayır duada bulunurlar.

Yukarıda bahsedilen yönleri ile Türk dünyasının hemen her coğrafyasında çok ufak ses değişimleri veya yakın kelimelerle adlandırılan “Hz. Hızır”, bugün için evrensel hale gelmiş olsa da esas itibarı ile kaynağını Hristiyanlık inancından alan “Noel Baba” figürü ile de benzerlikler taşımaktadır.¹⁰

Asker Kadimov, bu kelimenin Türkçe olduğunu “Hız” hecesinin suratlı kelimesi ile eş anlamlı olarak “ır” hecesinin ise er, yiğit anlamlarında olduğunu ifade eder. Hz. Hızır’a edilen duaların kabul olacağı inancı nedeni ile Nevruz’da edilen birçok duada, okunan şiirde, söylenen atasözünde, deyimde ve benzeri türlerde Hz. Hızır yer bulur. Hz. Hızır’ın elinin değdiği her şeyin bereketli olacağına inanılır. Bu sebeple Hz. Hızır’ın kendi dileklerini yerine getirmesini isterler.¹¹

“Hızır, Hızır od getir

Var dereden od getir

Hızır’a Hızır diyorlar

Hızır’a çırağ goyarlar

Ben Hızırın neyiyim?¹²

Tarihî süreç içerisinde bütün Türk boylarının kutladığı Nevruz, Osmanlı döneminde de kutlanır. Nevruz’da özellikle padişah ve vezirler başta olmak üzere insanların birbirlerine bugüne has “Nevruziye Pişkesi” şeklinde adlandırılan bir hediye vermesi önemli bir âdettir.¹³ Hatta Divan edebiyatı

¹⁰ Uca Alaatin, Türk Toplumunda Nevruz-II, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 33 Erzurum, 2007, s. 151-182.

¹¹ Asker Kadimov, Nahçıvan’da Nevruz Gelenekleri, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 232.

¹² Asker Kadimov, a.g.e., 231-238.

¹³ Emrah Çetin, Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz, *The Journal Of Academic Social Science Studies International Journal Of Sosial Science Voluma 2 Issue 1*, 2009, s. 63-71.

şairleri, Nevruz'da bahşış almak için büyüklere “*Nevruziyye*” diye adlandırılan kasideler sunarlar. Nef'i'nin bir gazelinden alınan aşağıdaki beyit buna güzel bir örnektir:

“Erişdi bahar oldu yine hemdem-i nevrüz

Şad etse nola dilleri cam-ı Cem-i Nevruz”¹⁴

Klasik Türk Şiirinde gece ile gündüzün birbirine denk geldiği tarihte kutlanan Nevruz, sembolik olarak sevgilinin güzelliği ile aşğın halini anlatmak için de kullanılmıştır.

Nevruz etkinliklerinin farklı coğrafyalarda kutlanan örneklerinin hepsinde değişmeyen unsur ateştir. Tabiatın uyanışı ateş yakılarak kutlanır. Türkiye’de ateşte demir dövülür ve ateşten atlanır. Özellikle Azerbaycan Türkleri son dört çarşambayı büyük bir heyecan ve coşku ile kutlar. Su, ateş, rüzgâr ve toprak çarşambası adı verilen bu günlerde “Tonkar” denilen ateşler yakılır ve gençler bu ateşler üzerinden atlamak sureti ile eğlenirler.¹⁵

Dağıstan’da Laklar, Mugular, Ruttular ve Avarlar’ın yaşadığı bölgelerde halkın bir kesimi ateşten atlarken arınmanın aracı olarak ateş ile ilgili şu duayı da beraberinde okurlar:

“Benim hastalığım ateşe

Sağlık benim canıma

Koy sağlık olsun

Koy ateş güçlensin

Koy günler ılık olsun kuraklık olmasın

Hata bela uzak olsun

Koy bolluk olsun”¹⁶

Türk dünyasının her coğrafyasında Nevruz başka bir heyecanla kutlanır. Özellikle Nevruz’a has, bereket ve bolluğa vesile olduğuna inandıkları yiyeceklerin ortaya çıkışı ile ilgili olarak farklı coğrafyalarda yaşayan her topluluğun kendine ait rivayet ve efsaneleri bulunmaktadır. Oldukça zengin bir

¹⁴ 25 Yusuf Halaçoğlu, Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 183-188.

¹⁵ Beşir Mustafayev, Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Uzanan Nevruz Geleneği, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, cilt:2, S.3, 2013, s.260-273.

¹⁶ Feride Muratçayeva, Dağıstan’da Nevruz Bayramı, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 275-280.

mahiyet gösteren bu rivayet ve efsanelerin hepsini burada vermek mümkün olmayacağı için sadece bir örnekle yetinilecektir. Evlerinin her tarafını iyice temizleyip yeni kıyafetler alarak Nevruz’u bekleyen Kırgızlarda, bugün için yapılan “Sümölök” adlı yemek oldukça önemlidir. Kırgız kültüründe “Sümölök” yemeğinin ortaya çıkışı ile ilgili birçok efsane ve rivayet vardır. Bunlardan bir tanesi şu şekilde aktarılır:

“Çok eskiden halk Mart ayında büyük bir açlıkla karşı karşıya kalır. Birçok insan ölür, hayvan sürüleri telef olur. Herkes elinde kalan son yiyecek kırıntılarını bir araya getirip bir yemek yapmaya karar verir. Kimi bir tutam un, birkaç tane buğday kimi bir kaşık yağ kimi bir miktar kavut kimisi de birkaç erik kurusu vb. getirip büyük bir kazana doldururlar. Bunların üzerine su konulup ateş yakılır. Kazanın başına dokuz çocuğu ile dul bir kadın gelir. Ağlayarak kendisinin kazana koyabileceği bir yiyeceğinin olmadığını söyler. Dokuz yuvarlak taşı iyice temizleyip kazana atar ve yavrularını bu şekilde avutmak istediğini söyler. Ardından da Besmele çekerek; “Bizleri yaratan Allah, halkıma tokluk ve refah getir.” diyerek dua eder. Kazan kaynamaya başlarken aklıktan ve ağlamaktan yorulan çocuklar uyuyakalırlar. Bir müddet sonra kazandaki yiyeceklerin güzel kokusu etrafa yayılır. Kazanda tatlı ve doyurucu bir yemek ortaya çıkar. Yemek soğuyup dinlendikten sonra dul kadın, yemeği işaret parmağı ile on ikiye böler. Halkı aklıktan, kırılmaktan kurtaran içindeki mucizevi taşlar bir şekilde yemeğe dönüşen bu yiyeceğe ‘el sümölök’ adı verilir.”¹⁷

Nevruz’da; Kırgız ve Kazak Türklerinde en az yedi türlü nimet karıştırılarak yapılan “Nevruz koje çorbası”nın yanında “boursak, kımız” ikram edilir. Afganistan’da yaşayan Özbek Türklerinde ise “heft meyva” (yedi meyve), Özbekistan’da “Uhud” tatlısına benzer “pılav”, “sumelek tatlısı” et yemeği olarak “helim”, Türkiye’de (İzmir tahtacı Türkmenleri) “katmer”, “kahve” ikram edilirken kimi yerlerde de adaklar adanır, Türkmenistan’da “semen”, Azerbaycan’da “baklava”, “şekerbura”, “şorgoğalı” ve “semeni” gibi yiyecekler Nevruz kutlamalarına katılan herkese dağıtılmak sureti ile birlikte yenir.

Bu bayram merasimlerinde mezarlıklarda adak veya kurban kesilmesi bugünkü İslam inancı ile özdeşleştirilse de esas itibarı ile eski Türk geleneklerinde de vardır. Çünkü eski Türklerde kurbandsız ayin yapılmaz.¹⁸

Türk dünyasında bazı geleneklerin yansımaları farklı coğrafyalarda kutlanan başka bayramlarda aynı şekilde görülebilmektedir. Kazakistan ve Kırgızistan’da yedi çeşit nimet ile yapılan yiyeceklere benzer şekilde bazı

¹⁷ Oğuz M. Öcal, Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 303-309.

¹⁸ Abdulkadir İnan, *Tarihte Ve Bugün Şamanizm Materyaller Ve Araştırmalar*, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 89.

Özbekler arasında da yedi çeşit nimetin ayrı bir yeri vardır. Ancak Özbekler için bahse konu yiyeceklerin Anadolu'nun bazı yerlerinde olduğu gibi 's' harfi ile başlayanlardan olması önemlidir. Özbekistan'da, Nevruz sofrasında yedi adet yemek bulunması gerektiğine inanılır. Bunlar; samsa, seb, sümelek, sebzi, sedana, seryağ, süt gibi 's' harfi ile başlayan yedi çeşitten oluşur. Bunların yayında; yine 's' harfi ile başlayan yedi çeşit baharat kullanmak da geleneğin bir gereğidir. Yine sofrada genellikle 7 maddeden (buğday, arpa, nohut, mısır, pirinç, maş, fasulye) oluşan 'aşure' bulunur.¹⁹ Aynı gelenek Osmanlı İmparatorluğu döneminde de bir Nevruz geleneği olarak yaşar.²⁰

Karabük'te de Nevruz için 's' harfi ile başlayan susamlı simit, su böreği, su muhallebisi (yedi türlü) vs. yapılır. Bunların yanında da sağlık versin diye süt veya şifa kaynağı olduğu için su içilir. "Sabrın sonu selamettir." sözünden geldiği düşünülen 's' harfiyle başlayan yemekleri tercih etme âdeti sayesinde uzun kış gecelerini sabırla atlatan halkın selamete ermenin şükürünü bu şekilde eda ettiği inancı yaygındır. Hıdırellez bu şekilde kutlanırsa o yılın bereketli ve sağlıklı bir yıl olacağına inanılır.²¹

Öğleden sonra özellikle bayanların yanlarında getirdikleri börek, leblebi, yufka, şeker gibi yiyecekleri geniş bir tabağa koyarak mezarın yanından geçenlere dağıtması geleneğine "hak üleştirme" denir.²² Bu yiyeceklerden yiyenler ise "ölünün ruhuna değsin" duasında bulunur.²³

Azerbaycan, Türkiye, Özbekistan, Afganistan, Uygur Türkleri Nevruz'u ölümlerinin ruhunu da teskin etmek amacı ile insanlar; kutsal mekânlar ve mezarları ziyaret edip Yasin-i Şerif veya farklı dualar okumak, çeşitli ikramlarda bulunmak sureti ile kutlarlar. Kazaklar, yüksek bir tepeye çıkıp güneşin doğuşunu karşılayarak; Kırgızlar, kötülüklerden korunmak maksadı ile "alas" duasını okuyarak ve büyük panayırlar kurarak; Karaçay Malkar Türkleri, İslam ile Şaman inancına ait birçok ritüeli bir arada kullanarak Nevruz bayramını kutlar. Karaçay Malkar Türklerindeki Nevruz kutlamalarında 9-10 halka şeklinde sıralanan halkın ortasında bulunan köyün yaşlılarından biri, eline 'boza' ya da 'şıra' adı verilen bir tas alarak bir taraftan dua eder; bir diğer tarafta ise çalınan sızızgı, kaval ve davul eşliğinde oynanır ve şarkılar

¹⁹ Hüseyin Bal, Kültürlerin Ortak Bayramı; Nevruz, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, 1998, s. 113-133.

²⁰ EmraÇetin, h, Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, Volume 2 Issue 1, 2009, s.63-71.

²¹ Hatice Büyükkaragöz, 1944, Ev Hanımı, İlkokul, Safranbolu, Evli (kişisel görüşme).

²² Süleyman Hatipoğlu, Türklerde Nevruz ve Akdeniz Bölgesinde Kutlanması, *Bilge Dergisi Nevruz Sayısı*, sayı 20, 1999, s. 18-24.

²³ Abdulhaluk M. Çay, a.g.e. s. 75.

söylenir.²⁴ İnsanlar Nevruz’un gelişine büyük bir önem atfettikleri için o gün doğan birçok çocuğa Nevruz adı verilir.²⁵

Nevruz ile özdeşleşen en önemli hususiyetlerden biri de zaferin, baharın ve barışın kutlanması adına oynanan oyunlardır. Bu önemli gün, yediden yetmiş herkesin eğlendiği bir gündür. Özbekistan’da yaygın olarak güreş, küpkeri, daş kutarış, koç ve horoz dövüşleri, at yarışları, gelin, yar yar; Afganistan Özbeklerinde, oğlak (buzkaşi); Kazakistan’da kökpar, kız kuu, altıbakan, asık; Kırgızistan’da “kökbörü, kız kuumay, at yarışları, cigit; Türkmenistan’da genç kızların oynadığı boncukattı, satranç, koç ve horoz dövüşürmeleri; Türkiye’de ise köse oyunu, ip atlama, salıncak kurma, yumurta tokuşurma ve daha nice eğlenceli oyunlarla Nevruz bayramı kutlanır.

Özellikle şiir, tarih biliminin geçmişle ilgili eksik bıraktığı insani detaylara yer vermesi bakımından önemlidir.²⁶ Türk dünyasında panayır, festival ve kutlamaların vazgeçilmez eğlence araçlarından biri de saz şairleri, akınlar, ozanlar ve hünerli söz sahiplerinin vazgeçilmezi ‘atışma’lardır. Onların şiirlerinde bahar mevsimi ve Nevruz en çok işlenen konulardan biri olarak kendini gösterir.

Her Türk kavminde sayısız yazar ve şairin kalemine konu olan Nevruz’da en çok dile getirilen konulardan biri de aşktır. Türkmen şair Mahtımqulu, sevgililerin buluşma ve kavuşma günü olan Nevruz’u şiirine şöyle taşır.

“Olmadı bize nasibin,

İstediğim güzden seni,

Dedin geçsin kış,

*Bulurum taze Nevruz’dan seni”.*²⁷

Nevruz’da halkın bütün hased, kin ve nefreti bir kenara bırakarak saf ve temiz gönül ile Hakka yönelmesinden ötürü yapılan duaların kabul olacağına dair halk arasında kuvvetli bir inanç vardır. Kişiler, bu bayram günlerinde birbirleri için dilekte bulunabilecekleri gibi bazen de toplumun önde gelenleri

²⁴ Abdullah Uca, a.g.e. s. 150-158.

²⁵ С. Кенжеахметұлы, Қазақтың Салт-Дәстүрлері Мен Әдет Ғұрыптары, Атамұра, Алматы, 2015, s. 151.

²⁶ Kundakçı, Mustafa (2019). Moldo Kılıç, Isak Şaybekov ve Kalık Akıyev’in “Zelzele” Temalı Şiirlerinde Toplumsal Eleştirisi, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2019/13, s. 115-129.

²⁷ Nurmemmet Annagulu, Türkmenlerde Renk Dünyası ve Nevruz, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 75-84..

ile sözü hünerli söyleyebilenler, herkes adına dua ve dileklerde bulunabilirler. Dilekler, bazen gerçekleşmesi istenen toplumsal veya kişisel bir talebi içerirken bazen de gelişigüzel bir dilek, alkış veya dua olabilir. Ayrıca bu tür günlerde özellikle bazı olay veya kerametlerin gerçekleşeceği, bu olay veya kerametlere şahit olanların dualarının kabul olacağı kanaati de vardır. Anadolu’da Hz. Hızır gelecek diye kapılar açık bırakılırken onunla karşılaşanların duasının kabul olacağı inancı da yaygındır.

Hıdırellez, Hz. Hızır ile Hz. İlyas’ın buluştukları gün olarak da bilinir. Azerbaycan Türklerinde Hz. Hızır ile Hz. İlyas’ın buluşması Mars ile Venüs’ün buluşması şeklinde ortaya çıkar. Öyle ki, son çarşamba geldiğinde o gece herkes uyanık kalmak ve Mars ile Venüs’ün buluşmasına şahitlik etmek ister. Çünkü bu buluşmaya şahitlik edenlerin dileklerinin kabul olacağına inanılır.

Aynı gün “kulak oyunu” adıyla bilinen oyun gereği kapılar dinlenir. Eğer içeriden duyulan ilk kelime veya cümleler düğün, bayram, kutlama gibi güzel bir anlama sahip olan kelimeler ya da cümleler ise bir yılın böyle geçeceğine inanılır.²⁸ İçerde oturanlar da özellikle bu geleneğin farkında oldukları için Nevruz günleri güzel şeylerden bahsederler.

Gerçekten de Nevruz’u önemli kılan hususiyetlerin başında o gün yapılan dua, dilek ve alkışların kabul edileceğine dair kuvvetli inanıştır. Anadolu’daki Toros Türkmenleri mart ayının üçüncü haftasına denk gelen pazar gününü Nevruz bayramı olarak kutlarlar. Bu günde çeşitli eğlenceler yapılır, ziyafet verilir. Köylerden gelen gruplar ile yayladakiler silahla havaya ateş ederek birbirlerini selamlar ve birbirlerine şu alkışta bulunurlar: “*Nevruzunuz kutlu, dölünüz (soyunuz) hayırlı ve bereketli olsun.*” Etraftakiler de ‘âmin’ diyerek duaya katılırlar.²⁹

Azerbaycan Türklerinde Nevruz, birçok alkış ve kargışa konu edilir. “*Nevruz kölüne dönesin*”, “*Nevruz’da bahtın açılınsın*”, “*Yüreğin Nevruz kadar kutlu(şen) olsun.*” gibi alkışlar ile “*Nevruz’un kara gelsin.*”, “*Nevruz gülü dermeyesin.*”, “*Nevruz gününe varmayasın.*”, “*Gelen Nevruz’a kalmayasın.*” gibi kargışlar kullanılır.³⁰

Tatar Türklerinin yaşadığı Kazan şehrinde kutlanan Nevruz vesilesi ile kolej öğrencileri tarafından söylenen nevrüz beyiti;

“Nevruz eyttik biz sizge,

Hakın birigizi bizge;

²⁸ Hüseyin Bal, a.g.e., s. 115.

²⁹ Abdulhaluk M. Çay, a.g.e., s.71-72.

³⁰ Mehmet Temizkan, a.g.e., s. 319.

*Yeşigiz citsin yüzge,
Malığz artsın közge,
Nevruz Mübarek bad”.*³¹

Kırgız Türklerinde Nevruz günü verilen ziyafetlerin ardından okunan alkışlardan biri de aşağıdaki gibidir:

*“Bugün sümölök kaynatarak,
Alın terimi siliyorum,
İmanımız bugün artıyor,
Bahtımız bugün açılsın,
Rızkımız talihimiz saçılsın”.*³²

Daha çok Türkiye’nin doğusu ile Nahçıvan ve Tebriz bölgelerinde oynanan ‘köse’ oyununda keçi ve yavrularının ‘köse’yi öldürdükten sonra, kışı temsil eden ‘köse’nin gidişi ve baharı temsil eden ‘keçi’nin zaferi aşağıdaki dilek ile devam eder:

*“Nevruz, Nevruz bahara,
Güller, güller nahara,
Bağçanızda gül olsun
Gül olsun bülbül olsun”.*³³

Kazak ve Kırgız Türklerinde Nevruz’da alkış, dua ve dileklerin her çeşidini zengin bir içerik ve yapısıyla görmek mümkündür.

*“Ulusun on bolsın,
Ak mol bolsun
Kayda barsa jol bolsın
Ulus baktı bolsun
Türt tülük aktı bolsın”.*³⁴

³¹ İlbari Nadirof, İdil-Ural tatarlarında Nevruz Bayramları, Çev: Alsu kamalieva- Mustafa kalkan, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 293-299.

³² Oğuz M. Öcal, a.g.e., s. 307.

³³ İbrahim, Bozyel İğdir, Nahçıvan ve Tebriz Üçgeninde Nevruz Geleneği, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 114-120.

Karakalpıklarda da aşağıdaki örnekte olduğu gibi huzur ve refahın artıp sıkıntılarının uzaklaşması için benzer dua ve dileklerde bulunulur.

“Navez keldi köriniz

Körünigin beriniz

Cennet bolsın geriniz

Aza, Navrezim mübarek”.³⁵

Nevruz, Türk toplumu için bir bayramdan olmanın yanında barındırdığı zengin folklor unsurları yönüyle de zengin bir kültür hazinesi olarak binlerce yıldır kutlanmaktadır ve kutlanmaya devam edecektir.

SONUÇ

Türkler, köklü tarihleri ve cihan hâkimiyetini devam ettirme düşünceleri ile her zaman yeni yerler fethederken dünyanın çok çeşitli coğrafyalarına dağılmışlardır. Birçok Türk topluluğu bütün baskılara rağmen milli ve manevi değerlerini sağlam bir şekilde koruyarak varlığını devam ettirirken bazıları ise yoğun asimile ve baskılar karşısında dillerini kaybetme noktasına gelseler de kültürlerini korumaya devam ettirmektedirler. Birbirlerine coğrafi olarak uzak kalsalar bile benzer kültürleri yaşatmaya devam eden Türk topluluklarını yeniden bir araya getirecek önemli unsurlardan biri de Nevruz’dur. Çünkü Türklerin yaşadığı hemen her coğrafyada Nevruz bayramının tesiri ile bahar mevsiminde az çok değişiklikler olmasına rağmen benzer ritüellere dayanan kutlamalar varlığını devam ettirmektedir.

Nevruz bayramı, ihtiva ettiği anlam bakımından iki önemli husus içerir. Birincisi; sert kışların geride kalması ve baharın gelmesi ile beraber toprağın, havanın, suyun ısınması neticesinde tabiatın canlanması, dirilmesi sonucu bolluk ve bereketin artması anlamına gelir. İkinci ise; başta Ergenekon’dan çıkışı temsil etmenin yanında kötülere karşı iyilerin zaferini temsil eder. Türkler açısından hem tarihin her devresinde sayısız düşmanla karşı karşıya gelmesi hem de zor tabiat koşullarının hâkim olduğu bir coğrafyada yaşamaları nedeniyle her iki yönü ile de büyük önem arz eden bir bayramdır.

Geçmişten bugüne yaşanan gelenek ve görenekler aracılığıyla geleceğe taşınan kültür unsurlarının, birbirinden çok uzak ve farklı coğrafyalarda bulunan

³⁴ Şakir İbrayev, Kazak Folklorunda Nevruz, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 189-198.

³⁵ Abdurrahman Güzel, Türk Kültüründe Nevruz ve Milli Birlik- Beraberlik, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 167-182.

soydaş topluluklar tarafından aynı hislerle sahiplenilmesi bu toplulukların yarınlarına umutla bakabilmesini de sağlamaktadır.

Yediden yetmişe her yaş ve her gruptan insanın kutladığı Nevruz, milli birlik ve beraberliği de pekiştiren bir bayram olarak ihtiva ettiği oyunlar, anlatılar, giyimler, yiyecekler, ritüeller vasıtası ile farklı coğrafyalarda yetişen nesillerin aynı kültürle büyümelerini ve geleceklerini milli bir bakış ile şekillendirmesini sağlamaktadır.

Nevruz bayramında Nevruz'a has Hz. Hızır ve benzeri figürler etrafında oluşan birçok inanış ve gerçekleşen birçok gösteri geçmiş ile bugün arasında sıkı bağ kurulmasını beraberinde getirmektedir.

Nevruz, ortaya çıkış sebepleri ve bütün insanlığın arzu ettiği paylaşma kültürünü çok güçlü bir şekilde yaşatmasının yanında içeriğinde doğaya olan saygının önemli bir unsur olarak yer aldığı bir bayramdır. Bu yönleri ile ulusal olarak aynı kültür ve düşünceyi paylaşan insanların ortak bayramı olmasının yanında Türk kültürünün dünyaya tanıtılması açısından evrensel hale getirilmesi için de çeşitli çabaların gösterilmesi hem önemli hem de gereklidir.

Kısaca Nevruz, zengin içeriği ile Türklerin kendi geleneklerini geleceğe taşıırken eski ile yeniye başarılı bir şekilde kaynaştırarak yaşadıklarının ve yaşattıklarını ortaya koyan en önemli bayramlardan birisi olarak Türk kültür hayatındaki yerini almış ve almaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Annagulu, Nurmehmet, Türkmenlerde Renk Dünyası ve Nevruz, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 75-84.

Bal, Hüseyin, Kültürlerin Ortak Bayramı; Nevruz, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 3, 1998, s. 113-133.

Büyükkaragöz, Hatice, 1944, Ev Hanımı, İlkokul, Safranbolu, Evli (kişisel görüşme).

Çetin, Emrah, Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz, The Journal Of Academic Social Science Studies International Journal Of Sosial Science Volume 2 Issue 1, 2009, s. 63-71.

Çetin, Emrah, Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz, The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science, Volume 2 Issue 1, 2009, s.63-71.

Gündüz, Şinasi, Kadim Orta Doğu'dan Orta Asya'ya Nevruz, Bilig-12. Ahmet Yesevi Üniversitesi. 2000, s. 1-15.

Güzel, Abdurrahman, Türk Kültüründe Nevruz ve Milli Birlik- Beraberlik, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, s. 167-182.

Halaçoğlu, Yusuf, Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 183-188.

Hatipoğlu, Süleyman, Türklerde Nevruz ve Akdeniz Bölgesinde Kutlanması, Bilge Dergisi Nevruz Sayısı, sayı 20, 1999, s. 18-24.

İbrayev, Şakir, Kazak Folklorunda Nevruz, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 189-198.

İbrahim, Bozyel, Iğdır, Nahçıvan ve Tebriz Üçgeninde Nevruz Geleneği, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 114-120.

İnan, Abdulkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller Ve Araştırmalar, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007

Kadimov, Asker, Nahçıvan'da Nevruz Gelenekleri, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 232.

Kazakbay, Annakılıçev, Bağımsız Türkmenistan'da Nevruz Bayramı, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 101-106..

Kundakçı, Mustafa (2019). Moldo Kılıç, Isak Şaybekov ve Kalık Akıyev'in "Zelzele" Temalı Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2019/13, s. 115-129.

M. Çay, Abdulhaluk, "Türk Ergenekon Bayramı Nevruz", Turan Kültür Vakfı, Ankara, 1996

Muratçayeva, Feride, Dağıstan'da Nevruz Bayramı, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 275-280.

Muratoğlu, Malik, Özbek Halk Edebiyatında Nevruz, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 282-292.

Mustafayev, Beşir, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, cilt:2, S.3, 2013, s.260-273.

Nadirof, İlbari, İdil-Ural tatarlarında Nevruz Bayramları, Çev: Alsu kamaliev-a- Mustafa kalkan, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 293-299.

Uca, Alaatin, , Türk Toplumunda Nevruz-II, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 33 Erzurum, 2007, s. 151-182.